

UOT 34:343.1. Cinyət mühakimə icraatı , s.12-26

SAHİL QASIMOV

*Azərbaycan Milli Aviasiya Akademiyasının “İqtisadiyyat və hüquq”
fakültəsinin “Hüquq” kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
E-mail:sahil.qasimov@mail.ru*

RƏŞAD ŞƏRİFOV

*Azərbaycan Milli Aviasiya Akademiyasının “İqtisadiyyat və hüquq”
fakültəsinin “Hüquq” kafedrasının baş müəllimi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
E-mail: rashadnauka2025@gmail.com
DOI: <https://doi.org/10.64498/CGUD1436>*

RƏQƏMSAL MÜHİTDƏ YETKİNLİK YAŞINA ÇATMAYANLARIN HÜQUQLARININ MÜDAFİƏSİ: NORMATİV-HÜQUQİ VƏ BEYNƏLXALQ YANAŞMALAR

Açar sözlər: rəqəmsal hüquq, uşaq hüquqları, internet təhlükəsizliyi, kibercinayətkarlıq, normativ-hüquqi mexanizmlər.

Keywords: digital law, children's rights, internet safety, cybercrime, normative-legal mechanisms.

Anahtar kelimeler: dijital hukuk, çocuk hakları, internet güvenliği, siber suç, yasal çerçeve

Ключевые слова: цифровое право, права детей, интернет-безопасность, киберпреступность, правовая база.

Rəqəmsal transformasiya müasir cəmiyyətin hüquqi, sosial və psixoloji strukturlarında köklü dəyişikliklər yaratmaqla bərabər, yeni hüquqi riskləri də meydana çıxarmışdır. Bu dəyişikliklərdən ən həssas təsirə məruz qalan qrup isə məhz yetkinlik yaşına çatmayanlardır. Uşaqlar artıq erkən yaşlardan rəqəmsal aləmin fəal iştirakçısına çevrilir, internet vasitəsilə bilik mənbələri axtarır, sosial münasibətlər qurur və şəxsi identikliklərini formalaşdırmağa çalışırlar. Lakin bu proses təkcə imkanlar deyil, həm də dərin hüquqi və sosial təhlükələr yaradır.

Araşdırmalara əsasən məlum olmuşdur ki, bir çox ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında orta statistik istifadəçi gündə ortalama 3-5 saatını rəqəmsal platformalarda, xüsusilə “TikTok”, “Instagram”, “YouTube”, “Telegram” kimi platformalarda sərf edir. Bu platformalar vasitəsilə uşaqlar geniş informasiya axınına, tanımadıqları şəxslərlə “onlayn” ünsiyyətə və nəzarətsiz məzmunla çıxış əldə edirlər. Nəticədə onlar bəzən psixoloji təzyiqlər, virtual zorakılıq, kibertəcavüz, dezinformasiya, radikallaşdırıcı kontent və seksual xarakterli istismar kimi təhdidlərə məruz qalırlar.

Rəqəmsal cinayətlərin mühüm formalarından biri sosial şəbəkələr vasitəsilə uşaqların istismar

edilməsidir. Bu xüsusda uşaq istismarına yönəlmiş etibarqazanma davranışları (“grooming”, “трюминг”), seksual xarakterli materialların paylaşılması və tələb əsasında (“on-demand”) zorakılıq məzmunlu videoların yayımı kimi hallar təcili və effektiv hüquqi reaksiya tələb edir.

Daha təhlükəli hal isə sosial şəbəkələr vasitəsilə manipulyativ və özünəqəsdə təşviq edən oyunların yayılmasıdır. Bu qəbildən olan oyunlara nümunə kimi “Синий кит” (Blue Whale) göstərilə bilər. Bu oyun administratorun uşaqlara təqribən 50 gün ərzində psixoloji manipulyasiya ilə müxtəlif tapşırıqlar verməsi və prosesin son mərhələsində intihara təşviqlə nəticələnməsi ilə tanınır. Azərbaycanda daxil olmaqla bir çox ölkələrdə bu tip oyunlarla bağlı real ölüm hallarına dair faktlar qeydə alınmış və bu uşaqların rəqəmsal təhlükəsizliyinin milli təhlükəsizlik məsələsi kimi dəyərləndirilməsini zəruri etmişdir.

Bu hallar bir daha göstərir ki, rəqəmsal məkan təkcə sosiallaşma və təhsil aləti deyil, eyni zamanda müasir cinayətkarlığın platforması kimi çıxış edir. Bu cinayətlər bəzən fiziki iz buraxmasa da, dərin psixoloji və hüquqi nəticələrə səbəb olur. Xüsusilə, uşaqlar bu təhlükələrə qarşı müdafiəsizdirlər və onlar üçün hüquqi, texnoloji və sosial müdafiə sisteminin gücləndirilməsi əsas prioritet olmalıdır.

Azərbaycan Respublikası bu risklərin qarşısını almaq məqsədilə müvafiq qanunvericilik bazasını formalaşdırmağa və beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirməyə çalışır. Lakin baş verən texnoloji yeniliklərin sürəti, cinayət formalarının dəyişkənliyi və sosial şəbəkələrin transmilli xarakteri tələb edir ki, milli qanunvericilik daha çevik, uşaqların maraqlarını nəzərə alan və proaktiv yanaşma əsasında yenidən nəzərdən keçirilsin. Təhlükəli “onlayn” oyunlar, “feyk” profillər, yaş məhdudiyyətlərini aşaraq qeyri-adekvat məzmunu çıxış, valideyn nəzarətinin zəifliyi – bunların hər biri uşaqların hüquqi və psixoloji təhlükəsizliyinə real təhdidlərdir. Bu baxımdan tədqiqatın məqsədi uşaqların rəqəmsal mühitdə hüquqlarının müdafiəsinə dair milli və beynəlxalq hüquqi mexanizmləri kompleks şəkildə təhlil etmək, cinayətlərin profilaktikası, aşkarlanması və qarşısının alınması üçün institusional-hüquqi tövsiyələr təqdim etməkdir.

1. İnternetin uşaqlara təsiri - rəqəmsal transformasiyanın sürətlənməsi nəticəsində internetin uşaqlara təsiri multidissiplinar yanaşma tələb edən kompleks sosial, psixoloji və hüquqi problemə çevrilmişdir. Xüsusilə sosial şəbəkələrin geniş yayılması nəticəsində uşaqların rəqəmsal məkana erkən yaşda integrasiyası müşahidə olunur ki, bu da onların koqnitiv inkişafına, sosial davranış modellərinə və emosional yetkinliklərinə birbaşa təsir göstərir. Uşaqların “onlayn mühitlə” erkən təması onların psixososial adaptasiyasına və sosial identikliyinə formalaşmasına ciddi təsir edir.

İnternet bilik və informasiya əldə etmə baxımından mühüm resurs olmaqla yanaşı, akademik fəaliyyətlər üçün də effektiv vasitə funksiyasını yerinə yetirir. Onlayn resurslar vasitəsilə uşaqların təhsil imkanları genişlənir, müstəqil öyrənmə bacarıqları inkişaf edir. Bununla yanaşı rəqəmsal məkanın struktur xüsusiyyətləri səbəbindən uşaqlar zərərli kontent, manipulyativ mesajlar və dezinformasiyalarla qarşılaşma riski ilə üz-üzə qalırlar. Nəticədə psixoloji təsirlərlə yanaşı kiberasılıq, diqqət çatışmazlığı və emosional dezintegrasiya halları da artır.

Uşaqların internetdə təhlükəsiz fəaliyyəti təkcə valideyn nəzarəti ilə məhdudlaşmamalı, hüquqi və texnoloji nəzarət mexanizmləri ilə müşayiət olunmalıdır. Buraya yaşa uyğun kontent filtrasiya sistemləri, effektiv istifadəçi şikayət mexanizmləri və rəqəmsal platformaların məsuliyyət daşmasını nəzərdə tutan normativ tənzimləmələr daxildir. Beynəlxalq hüquqi sənədlər (xüsusilə BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyası və ona əlavə 25

saylı Ümumi Şərh) dövlətləri uşaqların rəqəmsal mühitdə hüquqlarının müdafiəsi üzrə dəqiq hüquqi öhdəliklər götürməyə çağırır.

Valideynlər və pedaqoqlar (müəllimlər) bu prosesdə əsas hüquq və pedaqoji aktorlar kimi çıxış edərək uşaqların rəqəmsal davranışlarını müşahidə etməli, onları təhlükəli kontentə qarşı tənqidi mövqedə formalaşdırmaqlı və rəqəmsal savadlılığı artırmaqlıdırlar. Pedaqoji yanaşmaların hüquqi və texnoloji mexanizmlərlə integrasiyası bu kontekstdə zəruri və effektiv vasitə kimi çıxış edir.

2. Sosial şəbəkələrin uşaqlara təsiri - sosial şəbəkələrin uşaqlar üzərində təsiri onların davranış modellərində, münasibətlər strukturunda və emosional tənzimləmə mexanizmlərində transformativ dəyişikliklər yaradır. Bu platformalar uşaqlara yeni ünsiyyət imkanları yaratmaqla yanaşı, real ünsiyyətin zəifləməsi, empatik funksiyaların məhdudlaşdırılması və psixoloji yetkinliyin ləngiməsi ilə nəticələnmə bilər. Bu kimi psixososial dəyişikliklər uşaqların hüquqlarının qorunması sahəsində yeni hüquqi və institusional yanaşmaların formalaşdırılmasını zəruri edir.

Sosial şəbəkələrin hüquqi tənzimlənməsi çərçivəsində uşaqlar üçün təhlükəli olan kontent və ünsiyyət formalarının filtrasiya olunması (süzgəcdən keçirilməsi), etik rəqəmsal davranış normalarının təşviqi və platformaların məsuliyyət daşmasını təmin edən normativ mexanizmlər mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu kontekstdə rəqəmsal etik tərbiyə, məxfilik hüququ və informasiya təhlükəsizliyi əsas hüquqi istiqamətlər kimi müəyyən olunur.

Sosial şəbəkələrin informasiya resurslarına və mədəni dəyərlərə çıxışı asanlaşdırmaq potensialı da qiymətləndirilməlidir. Onlar müxtəlif dillərdə təhsil məzmunu, interaktiv öyrənmə alətləri və global mədəni integrasiya resursları ilə uşaqların intellektual inkişafına müsbət təsir göstərə bilər. Bu imkanlardan effektiv və təhlükəsiz istifadə yalnız hüquqi çərçivədə həyata keçirilə bilər.

Sosial şəbəkələrin istifadəsinin tam qadağan olunması praktik baxımdan nə mümkün deyil, nə də məqsədəuyğundur. Əvəzində onların təhlükəsiz və məqsədyönlü istifadəsinin hüquqi və pedaqoji baxımdan təşviq olunması daha effektiv strategiyadır. Uşaqların “onlayn” məkanda keçirdiyi zamanın tənzimlənməsi, məzmunun (Content) monitorinqi və texnoloji vərdişlərin şüurlu şəkildə formalaşdırılması bu sahədə əsas vasitələrdir.

Eyni zamanda anonimlik şəraitində “onlayn zorakılıq” (kiberbullinq), seksual xarakterli ünsiyyət

və psixoloji təzyiqlər riskini artırır. “Синий кит”, “Momo” və digər analogi oyunlar sübut edir ki, sosial şəbəkələr vasitəsilə uşaqlara təsir göstərə biləcək kriminogen manipulyasiyalar real təhlükədir. Bu oyunlar uşaqları psixoloji asılılıq vəziyyətinə salmaqla onların özünəqəsd hallarına səbəb ola bilər. Bu cür halların qarşısının alınması üçün rəqəmsal platformaların hüquqi cavabdehlik mexanizmləri gücləndirilməli və dövlət səviyyəsində profilaktik hüquqi tədbirlər, ictimai maarifləndirmə kampaniyaları və rəqəmsal psixologiya üzrə kadr hazırlığı həyata keçirilməlidir.

Valideynlərin sosial şəbəkələrdə məxfilik siyasəti və hüquqi təhlükəsizlik məsələləri ilə bağlı məlumatlılığının artırılması vacibdir. Əks təqdirdə uşaqların şəxsi məlumatlarının üçüncü şəxslər və ya kibercinayətkarlar tərəfindən istifadəsi ehtimalı artır. Eyni zamanda sosial şəbəkələrin həddindən artıq istifadəsi emosional tükənmə, sosial izolyasiya (sosial təcridolma) və davranış pozuntuları ilə nəticələnə bilər. Bu isə hüquqi müdaxilə və pedaqoji tənzimləmə tədbirlərinin paralel şəkildə həyata keçirilməsini tələb edir.

Nəticə etibarilə sosial şəbəkələr uşaqlar üçün həm intellektual imkanlar, həm də hüquqi və psixoloji risklər yaradır. Bu səbəbdən valideynlər, müəllimlər və hüquq-mühafizə strukturları uşaqların rəqəmsal məkanda təhlükəsizliyini təmin etmək üçün koordinasiya fəaliyyət göstərməli, rəqəmsal hüquqların müdafiəsi ilə rəqəmsal savadlılığın inkişafı arasında balans yaratmalıdırlar.

3. İnternet mühitində uşaqlar üçün mövcud olan risk faktorlarının normativ-hüquqi və sosial aspektləri - rəqəmsal transformasiyanın intensivləşməsi nəticəsində yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər informasiya cəmiyyətinin yalnız istehlakçıları deyil, eyni zamanda aktiv rəqəmsal iştirakçıları – kontent istehsalçıları və interaktiv (latın mənşəli “interactio” sözündən yaranmış, mənası “qarşılıqlı təsir” deməkdir) platformaların istifadəçiləri kimi çıxış etməyə başlamışlar. İnternetin inklüziv (latın mənşəli “inclusio” sözündən yaranıb, “daxil edən”, “əhatə edən” mənasını verir) və sərhədsiz təbiəti uşaqlara geniş informasiya və kommunikasiya imkanları versə də onların onlayn iştirakını müxtəlif hüquqi, psixoloji və sosial risklərlə müşayiət edir. Bu risklərin elmi əsaslarla analizi və hüquqi təsnifatı uşaqların rəqəmsal mühitdə təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün zəruri şərtidir.

Uşaqların rəqəmsal məkanda üzləşdikləri əsas təhlükələr aşağıdakı normativ-hüquqi və sosial risk

kateqoriyaları üzrə sistemləşdirilə bilər:

- Dezinformasiya və manipulyativ kontent – saxta xəbərlər, süni intellekt və montaj texnologiyaları vasitəsilə yaradılmış təhrif olunmuş vizual və səsli materiallar;
- Zərərli və qeyri-münasib məzmun – zorakılığa, özünəqəsdə və ekstremal davranışa təşviq edən materiallar;
- Radikal ideoloji təsir və ekstremist təbliğat – yetkinlik yaşına çatmayanların ekstremist qruplar tərəfindən ideoloji manipulyasiyaya məruz qalması;
- Onlayn-groominq – yetkin yaşlı şəxslərin uşaqlarla emosional yaxınlıq quraraq sonradan onları istismar etməyə yönəlmiş davranışları;
- Seksual xarakterli istismar və materialların dövryyəsi – uşaq pornoqrafiyasının istehsalı və yayılma halları;
- Məxfi informasiyanın sızması və şəxsi məlumatların qorunmaması – uşaqların coğrafi yeri, şəxsiyyət göstəriciləri və davranış modellərinə dair məlumatların icazəsiz yayılması;
- Alqoritmik manipulyasiyalar və psixoloji asılılıq – platformaların diqqət yönümlü strukturu vasitəsilə uşaqlarda alışqanlıq yaradan davranış nümunələrinin formalaşdırılması;
- Sextinq (bir şəxsin mobil telefon, sosial media və ya digər rəqəmsal vasitələrlə şəxsi, intim və ya erotik məzmunlu şəkil, video və ya yazılı mesajları digər bir şəxsə göndərməsi və ya paylaşması) və rəqəmsal seksual istismar – yetkin yaşlı şəxslərin və ya digər yeniyetmələrin uşaqları seksual xarakterli mesajlar və materiallarla ünsiyyətə cəlb etməsi;
- Kiberbullinq və rəqəmsal zorakılıq – təhqir, hədələmə və onlayn diskriminasiya formaları.

Bu risklər yalnız hüquqi müstəvidə cinayət və hüquq pozuntusu kateqoriyasına daxil edilmir, eyni zamanda uşaqların psixososial inkişafı və hüquq subyekt kimi formalaşmasında ciddi maneələr yaradır. Normativ-hüquqi tənzimləmələrin yetərsizliyi və hüquqi mexanizmlərin tətbiqindəki boşluqlar bu təhlükələrin strukturlaşmasını və təkrarlanmasını daha da asanlaşdırır [27].

Rəqəmsal təhlükələrin qarşısının alınması məqsədilə risklərin hüquqi və sosial aspektlər üzrə kompleks qiymətləndirilməsi, multidissiplinar yanaşmalarla preventiv və müdafiəedici sistemlərin inkişaf etdirilməsi tələb olunur. Bu istiqamətdə beynəlxalq və milli səviyyədə aşağıda qeyd edilən əsas hüquqi və institusional tədbirlərin icrası zəruridir:

- Normativ-hüquqi tənzimləmələrin

təkmilləşdirilməsi – uşaqların rəqəmsal hüquqlarını təmin edən müvafiq qanunvericilik aktlarının hazırlanması və tətbiqinin effektivləşdirilməsi;

- Beynəlxalq hüquqi əməkdaşlığın və informasiya mübadiləsinin gücləndirilməsi – transmilli rəqəmsal cinayətlərin aşkarlanmasında və qarşısının alınmasında dövlətlərarası koordinasiyanın inkişafı;

- Rəqəmsal platformaların hüquqi cavabdehliyinin artırılması – uşaqlar üçün təhlükəsiz rəqəmsal mühitin təmininə yönəlmiş təhlükəsizlik standartlarının tətbiqinin məcburi xarakter alması;

- Valideyn nəzarətinin hüquqi əsaslarla təşkili və ictimai maarifləndirmə strategiyalarının həyata keçirilməsi;

- Təhsil sistemində rəqəmsal təhlükəsizlik və hüquqi savadlılıq mövzularının kurikulumlara inteqrasiyası.

Bundan əlavə rəqəmsal hüquqların müdafiəsi kontekstində pedaqoqlar, sosial işçilər və hüquqşünaslar üçün müvafiq ixtisasartırma və fərdi təlim proqramlarının hazırlanması, yaş kateqoriyalarına uyğunlaşan hüquqi yanaşmaların tətbiqi ilə hüquqi müdafiənin hədəfli və məqsədyönlü icrasını təmin edə bilər.

Fərdi məlumatların qorunması və məxfilik hüququnun qanuni çərçivəsi.

Müasir texnoloji reallıq şəxsi həyatın toxunulmazlığını yalnız etik deyil, eyni zamanda strateji hüquqi prioritetə çevirmişdir. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin şəxsi məlumatları, o cümlədən foto və video materiallar, coğrafi lokasiya məlumatları və onlayn identifikasiya göstəriciləri, tez-tez onların razılığı və ya yetərli hüquqi müdafiə olmadan valideynlər, texnoloji platformalar və üçüncü şəxslər tərəfindən yayıla və ya istifadə oluna bilər. Bu hallar uşaqların hüquqlarına, məxfiliyinə və psixoloji təhlükəsizliyinə ciddi zərbə vurur.

Məxfilik hüququnun pozulması hallarının başlıca səbəbləri aşağıdakılardır:

- Dövlət nəzarət sistemləri və texnoloji şirkətlərin qeyri-şəffaf məlumat emalı siyasətləri;

- Kibercinayətkarlıq və şəxsi məlumatların qanunsuz emalı praktikasının geniş yayılması;

- Valideynlərin və ictimaiyyətin rəqəmsal hüquqlar və informasiya etikasına sahəsində hüquqi maariflənmə səviyyəsinin aşağı olması.

Bu risklərin qarşısının alınması üçün dövlətlərin öz informasiya təhlükəsizliyi siyasətlərini və məxfi məlumatların qorunmasına dair qanunvericiliklərini mütəmadi olaraq yeniləmələri, azyaşlıların maraqlarına

uyğunlaşdırılmış rəqəmsal hüquqi normalar qəbul etmələri və məzmun (Content) siyasətlərində “default-by-design” (xüsusilə məlumatların qorunması, rəqəmsal təhlükəsizlik və şəxsi həyatın müdafiəsi sahələrində istifadə olunan konsepsiyadır. Bu prinsip “gizlilik və təhlükəsizlik ilkin olaraq sistemin və ya texnologiyanın layihələndirilməsində nəzərə alınmalıdır” fikrinə əsaslanır) məxfilik prinsipinin tətbiqini təmin etmələri zəruridir.

Eyni zamanda Avropa İttifaqının ümumi məlumatların qorunması qaydası (GDPR) kimi normativ aktlar əsasında Azərbaycanın milli qanunvericiliyinin uyğunlaşdırılması, uşaqların razılıq yaşının müəyyənəşdirilməsi, valideyn nəzarətinin hüquqi sərhədlərinin tənzimlənməsi və məlumat emalçıların məsuliyyət mexanizmlərinin yaradılması mühüm vəzifələr sırasındadır.

Onlayn-groominq və normativ-hüquqi müdafiə mexanizmləri.

Onlayn-groominq (rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərlə emosional yaxınlıq və psixoloji etibar mühiti formalaşdıraraq onları gələcəkdə cinsi istismara hazırlamağa yönəlmiş manipulyativ davranışlar kompleksi) — müasir kibercinayətkarlığın yüksək təhlükəli və mürəkkəb aşkarlanan transmilli təzahür formalarından biri hesab olunur. Bu fenomen uşaqlara qarşı zorakılığın assimetrik, mərhələli və qeyri-zorakı forması kimi xarakterizə olunsada psixoloji manipulyasiya, emosional asılılıq və hüquqi müdafiəsizlik mühiti fonunda son dərəcə zərərverici nəticələr doğurur [18].

Groominq davranışı adətən transaksion olmayan, məqsədyönlü və strukturlaşdırılmış cinayət strategiyasıdır. Bu tip hüquq pozuntusu klassik seksual zorakılıq anlayışından fərqli olaraq cinayətkarın davamlı psixososial təsir alətləri ilə qurban üzərində systemsiz, lakin məqsədli təsir modeli qurması ilə fərqlənir [1]. Rəqəmsal məkanda groominqin genişlənməsi aşağıdakı faktorlarla kataliz (surətləndirici) olunmaqdadır:

- Çoxkanallı rəqəmsal ünsiyyət vasitələrinin (sosial media, messengerlər, onlayn oyunlar və canlı yayım tətbiqləri) nəzarətsiz və anonim istifadə imkanları;

- Virtual identifikasiya manipulyasiyası – cinayətkar tərəfindən yaş, cins, kimlik və sosial statusun saxtalaşdırılması yolu ilə psixoloji yaxınlıq yaratmaq;

- Tədricən normallaşdırma strategiyası – uşağa ilkin mərhələdə zərərsiz görünən ünsiyyət

formasından başlayaraq tədricən cinsi xarakterli mövzulara keçid və bu davranışların adi hal kimi təqdim edilməsi;

- Psixoloji tələ – qurbanın özünü təcrid olunmuş, başa düşülməyən və tənha hiss etməsi üçün manipulyativ emosional çərçivənin qurulması.

Onlayn-groominq hallarının aşkarlanması və qarşısının alınması yalnız cinayət hüququ mexanizmləri ilə məhdudlaşdırıla bilməz. Bu fenomenlə mübarizə çoxsəviyyəli normativ-hüquqi, texniki və institusional müdafiə sistemlərinin integrasiyasını tələb edir [17].

Beynəlxalq hüquqi çərçivədə bu cür hərəkətlərin cinayət hüququ kontekstində tanınması və dövlətlər tərəfindən müvafiq tədbirlərin görülməsini təmin etmək məqsədilə normativ baza formalaşdırılır. Xüsusilə Lansarot Konvensiyası yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərlə cinsi xarakterli onlayn əlaqələrin hüquqi qadağan edilməsini və cinayət məsuliyyəti doğuran ayrı-ayrı elementlərin müəyyən edilməsini tələb edir.

Milli hüquq sistemləri isə aşağıdakı hüquqi və institusional müdaxilə mexanizmlərini tətbiq etməlidir:

- Groominqin müstəqil cinayət tərkibi kimi cinayət hüququnda müəyyənəşdirilməsi və hüquqi məzmununun açıqlanması – groominqin yalnız nəticədə deyil, həmçinin prosessual hərəkətlərin özündə hüquqa zidd xarakter daşmasının nəzərə alınaraq kriminalizasiyası;

- Uşaqların qorunması məqsədilə sürətli müdaxilə prosedurlarının yaradılması – məhkəmə qərarı olmadan həyata keçirilən təcili bloklama tədbirləri; təcili hüquqi yardım, risk qiymətləndirməsi alqoritmləri və uşaqların sosial reabilitasiyası üçün mexanizmlər;

- Rəqəmsal platformaların məlumat saxlama və hüquq-mühafizə orqanları ilə məlumat mübadiləsinə dair hüquqi öhdəliklərlə təmin edilməsi – platforma operatorlarının uşaqlara qarşı zorakılıq hallarını aşkarlamaq və məlumat vermək üzrə proaktiv rol alması;

- Profillərin süni intellekt əsasında monitorinqi və təhdidlərin erkən mərhələdə diaqnostikası üçün texnoloji nəzarət sistemlərinin tətbiqi;

- Sosial işçilər, təhsil işçiləri və hüquqmühafizə orqanları üçün risk əsaslı təlim proqramları və davranış diaqnostikası alətlərinin formalaşdırılması.

Onlayn-groominqin hüquqi analizinə əsasən bu hüquqpozma yalnız uşaqların fiziki toxunulmazlığına deyil, həmçinin onların emosional sabitliyi, psixoloji

rifahı və şəxsi sərhədlərinə qarşı çoxsəviyyəli və qeyri-klassik təhdid formasıdır. Cinayətin aşkarlanması çox vaxt qurbanın uzunmüddətli psixoloji pozuntuları fonunda baş verir ki, bu da sübutların toplanması və hüquqi müdaxilənin vaxtında həyata keçirilməsini çətinləşdirir [1, s.12].

Rəqəmsal platformaların bu prosesi aşkarlamaq üçün “real-time” filtrasiya sistemləri, məlumatların şifrələnməsi və arxivləşdirilməsi rejimləri, anonimlik əleyhinə identifikasiya protokolları və süni intellekt əsaslı “profil risk qiymətləndirmə” sistemləri tətbiq etməsi vacibdir [22].

Profilaktik strategiyalar yalnız hüquqmühafizə tədbirləri ilə kifayətlənməməli, ailə institutu, təhsil sistemi və media vasitəsilə maarifləndirmə tədbirləri ilə dəstəklənməlidir. Bu kontekstdə uşaqlara “rəqəmsal sərhədlər”, “informasiya razılığı” və “rəqəmsal özünümüdafiə” kimi anlayışların pedaqoji vasitələrlə öyrədilməsi, onların hüquqi müdafiəsini gücləndirən əsas preventiv vasitələrdən biri kimi çıxış edir.

Uşaqlara qarşı seksual zorakılığın birbaşa yayımlanması: hüquqi və texnoloji aspektlərin integrasiyası.

Rəqəmsal cinayətkarlığın ən ağır və yüksək ictimai təhlükə törədən formalarından biri uşaqlara qarşı seksual xarakterli zorakılığın «real vaxt» rejimində onlayn yayımlanmasıdır. Bu hüquqazidd davranış klassik uşaq pornoqrafiyası formasından prinsipial şəkildə fərqlənərək, cinayət əməlini canlı formatda izləməyə və hətta yönləndirməyə imkan verən interaktiv transmilli model kimi çıxış edir. Bu cür təzahürlər həm hüquqi təsnifat, həm də texniki aşkarlanma baxımından hüquqmühafizə sistemlərini və beynəlxalq hüquqi rejimləri yeni çağırışlarla üz-üzə qoyur [2].

Bu cinayət forması beynəlxalq praktikada “Tələb əsasında uşaqlara qarşı seksual istismar” (on-demand child sexual abuse) kimi tanınır və aşağıdakı spesifik xüsusiyyətlərə malikdir:

- Cinayətin “real vaxt” rejimində baş verməsi – istismar aktları əvvəlcədən qeyd edilmədən canlı yayımlanır, bu isə ənənəvi sübut toplama mexanizmlərini (məsələn, arxiv materialları və forensik analiz) qeyri-effektiv edir;

- Digital footprint-in (rəqəmsal izlərin) süni şəkildə minimallaşdırılması və ya silinməsi – istifadəçi cihazlarında iz saxlamayan şifrələmə texnologiyaları, “self-deleting content” və “peer-to-peer streaming” infrastrukturunu vasitəsilə izsiz yayımlar həyata keçirilir;

- İnteraktivlik elementi – onlayn izləyicilərin istismar prosesinə müdaxilə edərək, “sifariş” və ya “təklif” təqdim etməklə cinayət aktının gedişatını dəyişdirə bilməsi.

Bu fenomenin texnoloji baza üzərində formalaşması və hüquqi sistemlərdən daha sürətli təkamül etməsi onu müasir hüquq və təhlükəsizlik rejimlərinin koordinasiyasını tələb edən hibrid təhdidə çevirir [25]. Cinayətlərin transmilli xüsusiyyət daşması, iştirakçıların müxtəlif ölkələrdə yerləşməsi və yayımların texnoloji vasitələrlə gizlədilməsi bu cür hüquq pozmaların cinayət hüququ vasitəsilə effektiv şəkildə tənzimlənməsini əngəlləyən əsas amillərdəndir [3].

Milli hüquqi müdaxilə və texnoloji strategiyalar.

Milli hüquq sistemlərinin bu cinayət növünə qarşı effektiv reaksiya verə bilməsi üçün aşağıdakı normativ və texniki tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir [5]:

- Birbaşa canlı yayımla həyata keçirilən uşaqlara qarşı seksual zorakılığın müstəqil cinayət tərkibi kimi kriminallaşdırılması – yalnız cinsi zorakılıq faktının deyil, onun yayımlanmasının da müstəqil hüquq pozuntusu kimi nəzərdə tutulması;

- İnformasiya provayderləri və texnoloji platformalar üçün hüquqi öhdəliklərin müəyyən olunması – riskli yayımları avtomatik aşkarlamaq, hüquqmühafizə orqanlarına bildiriş göndərmək və müvəqqəti bloklama tədbirləri tətbiq etmək üzrə vəzifələr [26];

- Hüquqmühafizə və xüsusi xidmət orqanları arasında transsərhəd məlumat mübadiləsinin real vaxt rejimində təşkil edilməsi – “cybertipline” mexanizmləri və beynəlxalq istintaq əməkdaşlığı protokolları əsasında;

- Süni intellekt və məlumatların analitik emalına əsaslanan video-analitika sistemlərinin tətbiqi: qeyri-qanuni vizual və akustik kontentin avtomatik aşkarlanması məqsədilə AI əsaslı ‘red flag’ (xəbərdarlıq signalı) alqoritmlərinin hazırlanması və tətbiqi [21, s.22].

Cinayətin qarşısının alınmasında strateji yanaşma.

Uşaqlara qarşı bu tip ağır cinayətlərin qarşısının alınması üçün yalnız cəza hüququ və repressiv vasitələr deyil, həm də informasiya texnologiyaları, süni intellekt, kibertəhlükəsizlik və sosial maarifləndirmə sahələrini əhatə edən çoxsahəli, preventiv və reaktiv yanaşmaların integrasiyası zəruridir [6]. Bu yanaşma aşağıdakı prinsiplərə söykənməlidir:

- “Digital Due Diligence” (rəqəmsal ehtiyatlılıq) prinsipi – platforma sahibləri və

texnoloji provayderlərin zərərli və hüquqa zidd rəqəmsal materialların yayılmasının qarşısının alınması məqsədilə yayımlanan məzmunla fasiləsiz nəzarət etməsi və filtrasiya mexanizmlərini tətbiq etməklə qabaqlayıcı hüquqi öhdəlik daşması.

- Uşaqların rəqəmsal mühitdə hüquqlarının hüquqi tanınması və onların rəqəmsal hüquq subyektiyi statusunun möhkəmləndirilməsi.

- Texnologiya və hüquq arasında interdisiplinar əlaqənin inkişaf etdirilməsi – hüquqşünasların texniki savadlılığının və IT mütəxəssislərinin hüquqi məsuliyyət şüurunun artırılması;

- Mədəniyyət və maarifləndirmə aspektlərinin gücləndirilməsi – uşaqlar, valideynlər və pedaqoqlar arasında rəqəmsal etik davranış, məxfiliyin qorunması və təhlükəli kontentə qarşı fərdi müdafiə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi [1].

Uşaqların onlayn istismarına qarşı beynəlxalq hüquqi və normativ müdafiə mexanizmləri: sistemli təhlil və komparativ (müqayisəli) yanaşma.

İnformasiya texnologiyalarının sərhədsiz inkişafı fonunda uşaqlara qarşı onlayn mühitdə törədilən cinayətlərin miqyasının artması beynəlxalq hüquq ictimaiyyətini bu sahədə sistemli və qarşılıqlı əlaqələndirilmiş normativ-hüquqi mexanizmlərin formalaşdırılmasına vadar etmişdir [10]. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin rəqəmsal mühitdə müdafiəsi təkcə cinayət hüququnun predmetinə çevrilməklə kifayətlənməmiş, eyni zamanda kibertəhlükəsizlik, şəxsi həyatın toxunulmazlığı və məlumat hüququ kimi müasir hüquq sahələrinin də kəsişmə nöqtəsinə çevrilmişdir [1].

Müasir dövrdə onlayn uşaq istismarına qarşı beynəlxalq müdaxilə tədbirləri əsasən aşağıdakı üç sistemli istiqamət üzrə həyata keçirilir:

1. Qanunsuz məzmunun dərhal müəyyənləşdirilməsi və aradan qaldırılması.

Normativ hüquq və texnologiyanın integrasiyası əsasında inkişaf etdirilmiş bu istiqamət uşaq istismarı ilə bağlı materialların internetdən “real vaxt” rejimində silinməsi və bloklanması məqsədilə tənzimləyici orqanların, texnologiya şirkətlərinin və vətəndaş cəmiyyətinin koordinasiyasına əsaslanır. Bu kontekstdə proaktiv filtrasiya alqoritmləri, avtomatik hesabat sistemləri və süni intellekt əsaslı deteksiya texnologiyaları tətbiq edilir.

2. Transsərhəd cinayətlərin hüquqi koordinasiyası.

Uşaqlara qarşı rəqəmsal istismar hallarının çox zaman transmilli xarakter daşıdığına görə dövlətlər arasında qarşılıqlı hüquqi yardım mexanizmləri, ekstradisiya razılaşmalar və birgə istintaq əməliyyat-

əməliyyat tədbirlərinin keçirilməsi zərurəti yaranır. Bu çərçivədə Budapeşt Konvensiyası kimi beynəlxalq sənədlər istintaqın koordinasiyası və sübutların ötürülməsi üçün hüquqi baza hesab edilə bilər.

3. Tənzimləyici və institusional nəzarət mexanizmləri.

Bu model çərçivəsində dövlətlərin müvafiq qurumları: məsələn, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə tənzimləyici agentliklər, milli CERT mərkəzləri, məzmun (Content) monitoring institutları – rəqəmsal məzmunun nəzarətində mühüm rol oynayır. Onların fəaliyyəti rəqəmsal etikaya, hüquqi uyğunluğa və təhlükəsizlik standartlarına əsaslanır.

Beynəlxalq əməkdaşlıq mexanizmləri: INHOPE və INTERPOL-un rolu.

Uşaqlara qarşı rəqəmsal hüquq pozuntularının aşkarlanması və qarşısının alınmasında INHOPE (International Association of Internet Hotlines) və INTERPOL kimi beynəlxalq təşkilatların fəaliyyəti həlledici əhəmiyyət daşıyır:

- INHOPE - hazırda 52-dən çox ölkədə fəaliyyət göstərən qaynar xətt infrastrukturunu vasitəsilə qanunsuz məzmunla bağlı anonim şikayətlərin qəbulu, ilkin verifikasiyası və yönləndirilməsi funksiyalarını icra edir. Təşkilat “Hostinq” provayderlərinin hüquqi məsuliyyətini artırmaqla yanaşı, hüquq-mühafizə orqanları ilə məlumat mübadiləsini dəstəkləyir.

- INTERPOL - transmilli istintaq və əməliyyatlar üçün kriminal məlumat bazaları və “real vaxt” təhlil sistemləri təqdim edir.

Hüquqi yanaşmaların fərqliliyi və bu yanaşmalar arasında uyğunluğun təmin olunması zərurəti.

Dövlətlərin onlayn uşaq istismarına dair hüquqi yanaşmaları tənzimləmə səviyyəsi, normativ-hüquqi arxitektura və institusional məsuliyyətin bölgüsü baxımından nəzərə cərpacaq dərəcədə fərqlənir [12]:

ABŞ təcrübəsi: rəqəmsal vətəndaşlıq konsepsiyası.

Birləşmiş Ştatlarda “Digital Citizenship” və “Media Literacy” kimi anlayışlar təhsil proqramlarına artıq uzun müddətdir daxil edilmişdir. Bu konsepsiyalar uşaqlara rəqəmsal mühitdə məsuliyyətli iştirakçı kimi formalaşmağı, onlayn etik davranış qaydalarına riayət etməyi və şəxsi məlumatların qorunmasını öyrədir. Aparıcı texnologiya şirkətləri – “Google”, “Microsoft”, “Apple” və s. – uşaqların rəqəmsal təhlükəsizliyinə dair interaktiv təlim resursları, oyunlaşdırılmış modullar və valideyn bələdçiləri təqdim etməklə, profilaktik maarifləndirmə sahəsində mühüm aktor kimi çıxış edirlər [7].

Bundan əlavə Commonsense Media, i-SAFE

America və digər qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən hazırlanmış təlim proqramları və metodoloji vəsaitlər məktəb mühitində müəllim, valideyn və şagird arasında rəqəmsal maarifləndirmə dialoqunun təşkili üçün effektiv alətə çevrilmişdir [8, s.12].

Avropa İttifaqı yanaşması: INSAFE şəbəkəsi və strateji maarifləndirmə.

Avropa İttifaqının təşəbbüsü ilə fəaliyyət göstərən INSAFE şəbəkəsi, “Safer Internet Programme” çərçivəsində Avropa ölkələrində rəqəmsal hüquqların tədrisi, təhlükəli məzmunun aşkarlanması və onlayn risklərə dair ictimai şüurun artırılması sahəsində ardıcıl fəaliyyət göstərir. Bu çərçivədə hər il qeyd edilən “Safer Internet Day” adlı global təşəbbüs 130-dan artıq ölkədə təhsil, ictimaiyyət və texnoloji sektor arasında əməkdaşlıq platforması rolunu oynayır.

INSAFE tərəfindən dəstəklənən “Awareness Centres” vasitəsilə müxtəlif yaş qruplarına uyğunlaşdırılmış tədris materialları, video resurslar və praktiki modullar hazırlanır. Bu resurslar uşaqlarda təhlükəli onlayn davranış modellərini tanımaq, rəqəmsal sərhədləri başa düşmək və kiberməkanda hüquqlarını müdafiə etmək bacarıqlarını inkişaf etdirir [3].

Uşaqların onlayn mühitdə hüquq müdafiəsi: beynəlxalq müqavilələr.

Uşaqların rəqəmsal mühitdə hüquqlarının təminatı və qorunması üzrə effektiv hüquqi müdafiə sistemi təkcə milli normativ aktlarla məhdudlaşmamalı, həmçinin beynəlxalq hüququn ümumi prinsiplərinə və universal hüquqi sənədlərə əsaslanmalıdır. Bu kontekstdə qəbul edilmiş beynəlxalq müqavilələr rəqəmsal məkanda uşaqların hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə geniş institusional və hüquqi çərçivə yaradır. Belə sənədlər yalnız cinayət-hüquqi tədbirlərlə deyil, eyni zamanda profilaktik, reabilitasiyaedici və maarifləndirici mexanizmlərlə də müşayiət olunur [2].

BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyası (1989) – bu sənəd insan hüquqları sahəsində universal normativ sənəd olmaqla, uşaqların mülki, siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarını təsbit edir. Konvensiya 18 yaşına qədər olan hər bir şəxsi uşaq kimi tanıyır və onların hüquqlarının müdafiəsini dövlətlərin əsas vəzifəsi kimi müəyyənləşdirir. Rəqəmsal dövrdə BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyasının əsas müddəaları — ayrı-seçkiliyin yolverilməzliyi, uşağın ali mənafeyinin üstünlüyü, yaşamaq və hərtərəfli inkişaf hüququ, habelə fikir və ifadə azadlığı hüququ — rəqəmsal hüquqların

normativ-konseptual bazasını formalaşdırır və rəqəmsal platformalarda hüquqi, etik və texnoloji səviyyədə tətbiq olunmasını zəruri edir [17].

Budapeşt Konvensiyası (2001) – Avropa Şurası tərəfindən qəbul edilmiş və kibercinayətkarlığa qarşı mübarizə sahəsində ilk beynəlxalq hüquqi sənəd olan bu konvensiya, xüsusilə 9-cu maddəsi ilə internet üzərindən uşaq pornoqrafiyasına dair hüquq pozuntularının geniş spektrini müəyyənləşdirir və dövlətlərə müvafiq cinayət hüquqi və texniki öhdəliklər yükləyir.

Lansarot Konvensiyası (2007) – Avropa Şurasının “Uşaqların Seksual İstismardan və Zorakılıqdan Qorunması haqqında Konvensiyası”dır. Bu sənəd dövlətlər üçün aşağıdakı istiqamətlərdə hüquqi öhdəliklər müəyyən edir:

- Cinayətlərin qarşısının alınması məqsədilə preventiv maarifləndirmə və nəzarət tədbirlərinin hyata keçirilməsi;
- Zərərçəkmiş uşaqların hüquqlarının təminatı və psixososial rehabilitasiyası;
- Cinayətkarların effektiv təqibi və dövlətlərarası hüquqi əməkdaşlığın gücləndirilməsi.

BMT-nin “Uşaq Hüquqlarına dair Ümumi Şərh № 25” (2021) – bu sənəd BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyasının rəqəmsal məkana tətbiqini normativləşdirərək dövlətlər və digər maraqlı tərəflər üçün konkret öhdəliklər formalaşdırır. Şərh əsasən uşaqların “onlayn” hüquqları onların “oflayn” hüquqları ilə bərabər səviyyədə təmin edilməlidir. Ümumi Şərh aşağıdakı istiqamətlər üzrə hüquqi yönələr müəyyən edir:

- Rəqəmsal texnologiyalara bərabər və inklüziv çıxışın təmin olunması;
- Uşağın rəqəmsal məkanda maraqlarının üstün tutulması;
- Məxfilik və məlumat təhlükəsizliyi üzrə standartların yüksəldilməsi;
- Uşaqların hüquqi normativlərin formalaşmasında iştirakının təşviq edilməsi.

“4C” Konsepsiyası (Livingstone və Stoilova, 2021) – bu yanaşma rəqəmsal riskləri dörd əsas kateqoriyada təsnifləşdirərək uşaqların müdafiəsinə dair hüquqi və sosial çərçivənin formalaşmasına töhfə verir [19]:

1. Məzmun (Content) – uşaqların zərərli və yanlış informasiya məzmunlarına məruz qalması;
2. Kommunikasiya (Contact) – təhlükəli şəxslərlə onlayn əlaqələrin qurulması;
3. Davranış (Conduct) – uşaqların özlərinin riskli və etikadan kənar fəaliyyətlərə qoşulması;

4. Kommersiya (Contract) – uşaqların şəxsi məlumatlarının kommersiya məqsədilə istifadə olunması və iqtisadi istismarı.

Bu konseptual çərçivə uşaqların rəqəmsal mühitdə hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmiş hüquq siyasətləri üçün analitik və normativ baza funksiyası daşıyır.

Uşaqlar üçün onlayn mühitdəki risk faktorları: texnoloji və sosial determinantlar.

Rəqəmsal kommunikasiya sistemlərinin dinamik inkişafı, süni intellekt əsaslı alqoritmlərin genişmiqyaslı tətbiqi və sosial platformaların transmilli yayılması nəticəsində uşaqların rəqəmsal məkanda qarşılaşdıqları risklər daha da mürəkkəbləşmiş və çoxşaxəli xarakter almışdır. Xüsusilə “Ofcom”, “UNICEF” və “OECD” kimi beynəlxalq təşkilatların hesabatlarında qeyd olunur ki, uşaqların onlayn təhlükələrə və istismara məruz qalma ehtimalı kəskin şəkildə artmışdır. Bu vəziyyət uşaqların rəqəmsal mühitdə hüquqi müdafiəsinin sistemli şəkildə gücləndirilməsini zəruri edir [27].

Aşağıdakı texnoloji və sosial determinantlar uşaqların onlayn hüquqlarının pozulmasına səbəb ola biləcək əsas struktur amillər kimi səciyyələndirilə bilər:

1. Məcburi sosial integrasiya – uşaqların məlumatlı razılıqlı olmadan açıq onlayn

platformalara integrasiyası və onlara dair vizual və tekstual materialların ictimaiyyətə təqdim edilməsi şəxsi həyata hörmət hüququnun pozulması ilə nəticələnə bilər.

2. Manipulyativ süni intellekt sistemləri – alqoritmik təhlil və tövsiyə

mexanizmləri vasitəsilə uşaqların informasiya istehlakı və davranış modellərinə təsir göstərilir, bu da onların seçim azadlığının və məlumatlandırılmış razılıq hüququnun məhdudlaşdırılmasına səbəb olur;

3. Fasiləsiz informasiya axını – sonsuz “scrolling” funksionallığı və avtomatik

məzmun yenilənməsi uşaqların psixoloji sabitliyini pozur, diqqət çatışmazlığı, informasiyaya qarşı laqeydlilik və emosional yüklənmə hallarının artmasına səbəb olur;

4. Rəqəmsal reputasiya indikatorları – “bəyənmə” (like), “izləyici sayı”

(followers) və digər sosial təsdiq elementləri uşaqlar arasında qeyri-sağlam rəqabət mühiti yaradır və psixoloji özünüqiymətləndirməyə neqativ təsir göstərir;

5. Effektiv yaş doğrulama mexanizmlərinin olmaması – bir çox rəqəmsal

platformalarda istifadəçilərin real yaşlarının texniki vasitələrlə identifikasiyası mümkün olmadığından, uşaqlar tez-tez yaşlarına uyğun olmayan və zərərli kontentə məruz qalırlar;

6. Şəxsi məlumatların qeyri-ixtiyari paylaşılması – uşaqların onlayn

identifikatorları, lokasiya məlumatları və digər fərdi məlumatları ictimai profillər vasitəsilə üçüncü şəxslər tərəfindən asanlıqla əldə edilə bilər;

7. Platformalararası məlumat integrasiyası – müxtəlif rəqəmsal platformalar

arasında istifadəçi məlumatlarının avtomatik paylaşımı uşaqların davranış izlərinin kommersiya, psixoloji və siyasi məqsədlərlə istifadə olunmasına şərait yaradır.

Yuxarıda sadalanan faktorlar uşaqların rəqəmsal rifahını təhdid edir və onların informasiya təhlükəsizliyi, məxfilik, psixoloji rifah və şəxsiyyətin sərbəst inkişafı hüquqlarının pozulması ilə nəticələnə bilər. Bu baxımdan, texnoloji dizayn mərhələsindən başlayaraq bütün onlayn xidmətlərdə “uşaq yönümlü dizayn” (child-by-design) və “etik rəqəmsallaşma” prinsiplərinin tətbiqi hüquqi və institusional normativlərlə dəstəklənməlidir [27, 28].

Ofcom-un və UNICEF-in son dövr tədqiqatları sübut edir ki, uşaqlar internetlə tanış olduqları yaş getdikcə azalmaqdadır və bu tendensiya onların daha həssas və müdafiəsiz qruplara çevrilməsinə səbəb olur. Ən geniş yayılmış risklərə seksual xarakterli kontentə erkən məruz qalma, onlayn zorakılıq, şəxsi məlumatların icazəsiz istifadəsi və psixoloji manipulyasiya hallarının daxil olduğu müşahidə edilmişdir. Bu reallıqdan irəli gələrək, dövlətlər rəqəmsal hüquqlar sahəsində “uşaq mərkəzli yanaşma” konsepsiyasını rəhbər tutmalı, hüquqi tənzimləmələrə prioritet olaraq uşaqların maraqlarını daxil etməli və rəqəmsal mühitdə onların təhlükəsizliyini təmin edən xüsusi normativ mexanizmlər formalaşdırmalıdır [28].

Lansarot Konvensiyası: uşaqların seksual istismardan beynəlxalq-hüquqi müdafiəsinin normativ çərçivəsi.

Avropa Şurası tərəfindən 2007-ci ildə qəbul olunmuş “Uşaqların Seksual İstismardan və Zorakılıqdan Qorunması haqqında Konvensiya” (bundan sonra – Lansarot Konvensiyası) uşaqlara qarşı cinsi xarakterli hüquq pozuntularının qarşısının alınması və zərərçəkmişlərin kompleks müdafiəsi sahəsində beynəlxalq hüququn sistemləşdirilmiş və spesifik normativ mexanizmini ehtiva edən ilk konvensional sənəddir. Konvensiya iştirakçı dövlətlər

üçün hüquqi baxımdan məcburi xarakter daşıyır və onların milli qanunvericiliklərini uyğunlaşdırmaq, institusional resursları səfərbər etmək və təcrübədə effektiv hüquqi müdaxilə tədbirlərini həyata keçirmək öhdəliyini nəzərdə tutur [1].

Konvensiyanın əsas hüquqi məqsədləri.

Lansarot Konvensiyasının hüquqi strukturunda aşağıdakı üç əsas funksional istiqamət müəyyən edilmişdir:

1. Preventiv mexanizmlərin formalaşdırılması – Cəmiyyətin maarifləndirilməsi, uşaqlara özünüqoruma bacarıqlarının aşılınması, potensial risk daşıyan şəxslərin erkən identifikasiyası və davranışlarının monitorinqi vasitəsilə istismar hallarının qabaqlanması;

2. Zərərçəkmişlərin hüquqlarının təminatı – Hüquqi, psixoloji və sosial reabilitasiya mexanizmlərinin tətbiqi; uşaq yönümlü mühafizə protokolları və ikincili viktimizasiyanın qarşısını alan prosedurların hazırlanması;

3. Cinayət təqibi və istintaqın təkmilləşdirilməsi – Cinayətlərin aşkarlanması, araşdırılması və təqibinə dair prosessual mexanizmlərin uşaq yönümlü prinsiplərlə uyğunlaşdırılması; transsərhəd əməkdaşlıq və informasiya mübadiləsinin gücləndirilməsi [19].

İştirakçı dövlətlər üçün normativ-hüquqi öhdəliklər.

Lansarot Konvensiyası əsasında iştirakçı dövlətlər aşağıdakı əsas hüquqi tədbirləri həyata keçirmək öhdəliyi daşıyırlar:

- Uşaqların informasiya hüququnun təminatı – Onlara qarşı seksual xarakterli risklər barədə yaşa uyğun şəkildə məlumatların çatdırılması və hüquqi maarifləndirmə proqramlarının tətbiqi;

- Risk qrupları ilə işləyən mütəxəssislərin təlimi – Təhsil, səhiyyə və sosial xidmət sahəsində çalışanların etik və peşəkar standartlara uyğun davranışlarının təmin olunması;

- Normativ cinayət tərkiblərinin genişləndirilməsi – Uşaqlara qarşı seksual istismar, uşaq pornoqrafiyası, uşaqla cinsi təmas cəhdləri, onlayn-groominq və bu kimi halların cinayət məsuliyyəti doğuran əməllər kimi hüquqi kvalifikasiyası;

- Sübutların toplanması və uşaq ifadəsinin alınması zamanı xüsusi prosedurlar – Yaş, inkişaf səviyyəsi və psixoloji vəziyyəti nəzərə almaqla, zərərçəkmiş uşağın ifadəsinin alınması üçün interviyu otaqları, audio-vizual qeydlər və prosesin travmasız keçirilməsi üçün mütəxəssislərin iştirakı.

Transsərhəd əməkdaşlıq və beynəlxalq

koordinasiya.

Konvensiyada dövlətlərə transmilli cinayətkarlıqla mübarizə çərçivəsində İnterpol, Europol və digər beynəlxalq hüquq-mühafizə orqanları ilə koordinasiyalı fəaliyyət göstərmək, istintaq və ekstradisiya prosedurlarını sadələşdirmək və dəlillərin toplanmasında texniki əməkdaşlığı gücləndirmək öhdəlikləri müəyyən edilir [13].

Uşaqların mənafeyinə əsaslanan hüquqi siyasətin təşviqi.

Lansarot Konvensiyası uşaq hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmiş dövlət siyasətində sistemli və uşaq mərkəzli yanaşmanın formalaşdırılmasını, məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətində bu prinsiplərin əsas götürülməsini, həmçinin bu məqsədlə institusional potensialın səfərbər olunmasını tövsiyə edir [3]. Konvensiya uşaqların ifadə vermə hüququnun təmin edilməsində onların ali mənafeyinin nəzərə alınmasını zəruri hesab edir və bu kontekstdə cəza yönümlü və repressiv mexanizmlərdən fərqli olaraq preventiv və reabilitasiyaedici yanaşmaların tətbiqini təşviq edir [19].

Lansarot Konvensiyası yalnız bir hüquqi sənəd deyil, eyni zamanda uşaq hüquqlarının müdafiəsində çoxsəviyyəli və interdisiplinar mexanizmləri özündə birləşdirən hüquqi-siyasi strategiyadır. Konvensiyanın müddəalarının Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericiliyinə uyğunlaşdırılması, hüquq-mühafizə, təhsil və sosial müdafiə sistemlərinin bu prinsiplərə uyğun şəkildə təkmilləşdirilməsi, ölkədə uşaq istismarı ilə mübarizənin beynəlxalq standartlara cavab verən səviyyəyə çatdırılması baxımından həyati əhəmiyyət daşıyır [27].

Cinayətlərlə bağlı qaynar xətlərin və monitoring sistemlərinin hüquqi-institusional əhəmiyyəti: uşaqların rəqəmsal mühitdə müdafiəsinin təminat mexanizmi kimi.

Rəqəmsal texnologiyaların intensiv inkişafı, uşaqların onlayn platformalara erkən yaşdan çıxış imkanının artması və rəqəmsal məkanda anonimliyin mövcudluğu yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərə qarşı hüquq pozuntularının aşkarlanmasını və qarşısının alınmasını mürəkkəbləşdirir [8]. Bu kontekstdə hüquqi-institusional müdaxilə vasitəsi kimi fəaliyyət göstərən qaynar xətlər və monitoring xidmətləri, uşaqların rəqəmsal mühitdə hüquqlarının müdafiəsində erkən xəbərdarlıq, preventiv reaksiya və hüquqi cavab tədbirlərinin formalaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir [7].

Qaynar xətlərin hüquqi statusu və funksional

çərçivəsi.

Qaynar xətt sistemləri, hüquqi baxımdan informasiya bazalı erkən xəbərdarlıq mexanizmi olaraq həm fərdi müraciətlərin qəbuluna, həm də institusional reaksiya imkanlarının təşkili üçün ilkin məlumat bazasının formalaşdırılmasına xidmət edir. Bu strukturlar beynəlxalq hüquqda, xüsusilə uşaq hüquqlarının qorunmasına dair konvensiyalarda “müxtəlif müdafiə tədbirlərinin əlçatan olması” prinsipinin praktiki təzahürü kimi qiymətləndirilir [15].

Qaynar xətlər aşağıdakı əsas hüquqi və institusional funksiyaları icra edir:

- Anonim müraciətlərin hüquqi tanınması və ilkin hüquqi təhlil əsasında hüquq-mühafizə orqanlarına yönləndirilməsi;
- Sübut bazasının ilkin mərhələdə formalaşdırılması, hüquqi baxımdan strukturlaşdırılmış məlumatların arxivləşdirilməsi;
- Zərərçəkmişin hüquqi və psixososial müdafiəsi üçün resursların səfərbər edilməsi;
- Rəqəmsal məzmunun monitorinqi və təhlükəli halların texniki platformalar vasitəsilə bloklanması üçün provayderlərlə koordinasiya.

Beynəlxalq təcrübədə qaynar xətt modelləri. “Child Helpline International” və “INHOPE” kimi beynəlxalq təşəbbüslər, qaynar xətlər vasitəsilə uşaqlara qarşı zorakılıq və istismar hallarının toplanması və hüquqi cavab tədbirlərinin koordinasiyası üçün beynəlxalq normativ platformalar yaratmışdır. Bu sistemlər aşağıdakı hüquqi və normativ çərçivələrə əsaslanır [27]:

- BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyası (1989) – uşaqların müdafiəsi üçün effektiv və təhlükəsiz müraciət kanallarının mövcudluğunu tövsiyə edir;
- Lansarot Konvensiyası (2007) – istismarın qarşısının alınması məqsədilə məxfi və fasiləsiz məlumat ötürmə mexanizmlərinin yaradılmasını iştirakçı dövlətlər üçün öhdəlik kimi müəyyən edir;
- Avropa İttifaqının Rəqəmsal Xidmətlər Aktı (DSA, 2022) – onlayn platformaların hüquq pozuntularını müəyyən etməsi və müvafiq orqanlara məlumat verməsi öhdəliyini təsbit edir.

Milli sistemlərin hüquqi tənzimlənməsi və institusional əlaqələndirmə.

Qaynar xətt sistemlərinin milli hüquq müdafiə mexanizminə effektiv integrasiyası üçün aşağıdakı hüquqi və normativ tələblər formalaşdırılmalıdır [14]:

- Normativ əsasların yaradılması – qaynar xətlərə dair hüquqi statusun qanunvericilik

səviyyəsində tanınması və onların fəaliyyəti üzrə prosedurların təsbit olunması;

- Hüquq-mühafizə orqanları ilə rəsmi məlumat mübadiləsi protokollarının formalaşdırılması;
- Etik və peşəkar standartlara uyğun təlim keçmiş personalın cəlb edilməsi – xüsusilə hüquqşünaslar, uşaq psixoloqları, sosial işçilər;
- İnformasiya texnologiyaları provayderləri ilə hüquqi məsuliyyət çərçivəsində əməkdaşlıq mexanizmlərinin qurulması, o cümlədən təhlükəli kontentin avtomatik aşkarlanması və bloklanması üzrə texniki öhdəliklər.

Anonimlik və şəxsi məlumatların qorunması problemi.

“Qaynar xətt” vasitəsilə verilən məlumatlar şəffaflıqla hüquqi müdafiə arasında tarazlığın qorunmasını tələb edir. Bu zaman:

- Məxfilik hüququ və informasiya təhlükəsizliyi prinsipləri əsas götürülməlidir;
- GDPR və digər məlumatların qorunması mexanizmlərinə uyğun prosedurlar tətbiq olunmalı, uşaqların və şikayət edən şəxslərin anonimliyi təmin edilməlidir;
- Etibarlı və şifrələnmiş kommunikasiya kanalları vasitəsilə məlumat ötürülməsi təmin edilməlidir.

Qaynar xətlər və monitoring sistemləri rəqəmsal təhlükələrə qarşı mübarizədə yalnız yardım xidmətləri deyil, cinayətlərin aşkarlanması, hüquqi məsuliyyətin təmin edilməsi və uşaq hüquqlarının müdafiəsi üzrə kompleks sistemin struktur elementi kimi çıxış edir [28]. Bu sistemlərin hüquqi-institusional səviyyədə gücləndirilməsi, onların fəaliyyətinin normativ əsaslar üzərində qurulması və texnoloji dəstək mexanizmləri ilə təchiz olunması uşaqların rəqəmsal məkanda təhlükəsizliyinin təminatı baxımından strateji prioritet olmalıdır [23].

Rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı, informasiya cəmiyyətinin strukturunu və sosial münasibətlərin məzmununu köklü şəkildə dəyişmişdir. Bu transformasiya xüsusilə uşaqlar üçün həm imkanlar, həm də ciddi təhlükələr doğurmuşdur. Rəqəmsal mühitdə uşaqlar bilik əldə etmək, yaradıcılıqlarını ifadə etmək və sosiallaşmaq üçün yeni vasitələr əldə etsələr də, eyni zamanda global ölçülü risklər – onlayn istismar, kiberbullinq, şəxsi məlumatların ifşası, alqoritmik manipulyasiya və radikal kontentə məruz qalma – ilə üz-üzə qalmışlar.

Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, uşaqların rəqəmsal hüquqlarının müdafiəsi yalnız normativ tənzimləmə və texnoloji nəzarət vasitələri ilə

təmin oluna bilməz. Bu sahədə səmərəli müdafiə strategiyası multidissiplinar və kompleks yanaşma tələb edir. Hüquqi mexanizmlərlə yanaşı, profilaktik, maarifləndirici və institusional tədbirlərin integrasiyası zəruridir. Beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuş əsas sənədlər – BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyası, Ümumi Şərh №25, Budapeşt və Lansarot konvensiyaları – uşaqların rəqəmsal mühitdə müdafiəsi üçün universal prinsipləri və dövlətlər üçün öhdəlikləri müəyyən edir.

Azərbaycan Respublikasında bu sahədə hüquqi və institusional mühitin gücləndirilməsi istiqamətində müəyyən addımlar atılsa da, mövcud reallıqlar göstərir ki, qanunvericiliyin normativ əsaslarının daha da konkretləşdirilməsi, cinayət tərkiblərinin rəqəmsal kontekstdə yenidən işlənməsi və qabaqlayıcı hüquq siyasətinin formalaşdırılması aktuallığını saxlayır. Xüsusilə “grooming”, “onlayn zorakılıq”, “uşaqların hüquq və mənafelərinə əsaslanan rəqəmsal etik çərçivə”, “süni intellektin uşaq davranışına təsiri” kimi anlayışların hüquqi dövryyəyə daxil edilməsi və cinayət hüququ sistemində müvafiq normalarla tənzimlənməsi zəruridir.

Eyni zamanda rəqəmsal savadlılıq üzrə milli təhsil proqramlarının hazırlanması, müəllim və valideynlər üçün təlimlərin təşkili, internet provayderləri və texnoloji şirkətlər üçün uşaq hüquqlarına dair etik davranış normalarının müəyyən edilməsi də milli strategiyanın ayrılmaz tərkib hissəsi olmalıdır. «Qaynar xətlər», «Uşaq dostu» monitoring platformaları və təhlükəli kontentə qarşı filtrasiya sistemləri operativ reaksiya üçün səmərəli vasitələrə çevrilməlidir.

Uşaqların rəqəmsal rifahının qorunması məqsədilə dövlətin hüquqi tənzimləmə funksiyası ilə yanaşı sosial institutların: ailə, məktəb, vətəndaş cəmiyyəti və media qurumlarının kooperativ fəaliyyəti təmin olunmalıdır. Bu yalnız fərdi hallarda reaksiya verən mexanizmlərlə deyil, həm də sistemli hüquq və pedaqoji mədəniyyətin formalaşdırılması ilə həyata keçirilməlidir.

Nəticə etibarilə belə qənaətə gəlmək olar ki, rəqəmsal dövrdə uşaqların hüquqlarının müdafiəsi təkcə reaktiv hüquqi sanksiyaların tətbiqi ilə məhdudlaşmamalı, eyni zamanda qabaqlayıcı hüquq siyasəti, etik prinsiplərə əsaslanan texnoloji dizayn, rəqəmsal savadlılığın artırılması, beynəlxalq hüquqi normaların milli hüquq sisteminə effektiv integrasiyası vasitəsilə kompleks şəkildə təmin edilməlidir. Bu yanaşma bir tərəfdən uşaqların ali mənafeyinə əsaslanan hüquqi şüurun formalaşmasına, digər

tərəfdən isə sürətlə dəyişən texnoloji reallıqlara uyğunlaşdırılmış funksional və davamlı hüquqi təhlükəsizlik mexanizmlərinin qurulmasına əlverişli zəmin yaradır. Beləliklə rəqəmsal mühit uşaqlar üçün yalnız informasiya və texnologiya platforması

deyil, həm də hüquqi təminatlarla qorunan, onların psixososial inkişaflarını dəstəkləyən və potensial risklərə qarşı davamlı müdafiə mexanizmləri ilə təchiz olunan təhlükəsiz və dayanıqlı yaşam məkanına çevrilir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. American Psychological Association. The Impact of Digital Technologies on the Mental Health of Children and Adolescents. Washington: APA, 2023, 158 p.
2. Archer C. Social Networks and the Development of Social Skills in Children // Journal of Digital Childhood. 2019, Vol. 12, №2, p. 53–65.
3. Bayzan S. INSAFE Programs and the Development of Safe Internet in Europe // Journal of European Digital Policies. 2014, Vol. 5, № 3, p. 525–531.
4. Bessant C. Children Online: Rights, Risks and Responsibilities. London: Routledge, 2018, 264 p.
5. Better Internet for Kids. Creating a Better Internet for Children: International Experience. Brussels: European Commission, 2020, 102 p.
6. Boyd D.M., Ellison N.B. Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship // Journal of Computer-Mediated Communication. 2008, Vol. 13, №1, p. 210–230.
7. Bozkurt A. Global Structures for Combating Illegal Online Content: INHOPE's Experience // International Journal of Law and Technology. 2012, Vol. 18, № 3, p. 61–78.
8. Çakır Ö. et al. International Legal Mechanisms for Protecting Children from Online Threats // Journal of Cyber Law. 2014, Vol. 7, №2, p. 74–76.
9. Child Helpline International. Global Child Help Hotlines. Amsterdam: CHI, 2023, 88 p.
10. Council of Europe. Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (Lanzarote Convention). Strasbourg: Council of Europe, 2007, 85 p.
11. Council of Europe. Convention on Cybercrime (Budapest Convention). Strasbourg: Council of Europe, 2011, 96 p.
12. Çubukcu B. et al. Digital Citizenship and Children's Rights on the Internet // International Journal of Digital Education. 2013, Vol. 6, №1, p.6–12.
13. European Data Protection Board. General Data Protection Regulation (GDPR). Brussels: European Union, 2018, 120 p.
14. European Strategy. European Strategy for the Protection of Children in the Digital Environment. Brussels: European Commission, 2022, 78 p.
15. GPA. Resolution on Children's Rights in the Digital Environment. Global Privacy Assembly, 2021, 40 p.
16. ITU. Children and Digital Safety: International Standards and Recommendations. Geneva: International Telecommunication Union, 2020, 96 p.
17. Livingstone S., Stoilova M. Children's Risks in the Digital Environment: The 4C Approach. London: London School of Economics, 2021, 64 p.
18. Mangold W.G., Faulds D.J. Social Media as a Component of Marketing Communications // Journal of Business Research. 2009, Vol. 62, №3, p.357–365.
19. Ofcom. Report on the Risks of Digital Services for Children in the UK. London: Ofcom, 2023, 92 p.
20. OHCHR. Reports on Human Rights in the Digital Age. Geneva: Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2021, 140 p.
21. Sistek-Chandler C. The Social Media Generation: Challenges and Opportunities. San Diego: Bridgepoint Education, 2012, 212 p.
22. Steinberg S.B. The Right to Privacy in the Age of Social Networks // Fordham Law Review. 2017, Vol. 85, №2. p. 839–872.

23. UNESCO. Guide to Safe Internet Use by Children. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2016, 112 p.
24. UNICEF. Children in a Digital World: The State of the World's Children 2017. New York: UNICEF, 2017, 202 p.
25. United Nations. Convention on the Rights of the Child. New York: UN, 1989. 76 p.
26. United Nations. Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography. New York: UN, 2000, 34 p.
27. United Nations. Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict. New York: UN, 2000, 28 p.
28. Yılmaz R., Güney A. Digital Addiction in Children: Causes and Consequences // Journal of Child Studies. 2021, Vol. 9, №4, p. 488–505.

XÜLASƏ

Müasir dövrdə rəqəmsal texnologiyaların intensiv inkişafı və internetin geniş yayılması nəticəsində informasiya cəmiyyəti formalaşmış, lakin bu proses, xüsusilə yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin hüquq və mənafelərinin qorunması baxımından yeni hüquqi və sosial problemlər yaratmışdır. Rəqəmsal mühit uşaqlar üçün bilik əldə etmə və sosiallaşma platforması funksiyasını yerinə yetirsə də, eyni zamanda onları psixoloji, sosial və hüquqi risklərə məruz qoyur. Bu kontekstdə milli normativ-hüquqi çərçivələrin beynəlxalq hüquqi standartlarla uyğunlaşdırılması və uşaqların hüquq və maraqlarını nəzərə alan rəqəmsal siyasətin formalaşdırılması zərurətə çevrilmişdir.

Tədqiqatın məqsədi rəqəmsal mühitdə uşaqların hüquqlarının qorunmasına yönəlmiş normativ-hüquqi mexanizmlərin kompleks elmi təhlilini həyata keçirmək və bu sahədə hüquq siyasətinin effektivliyini artırmaq məqsədilə təkmilləşdirilmiş tənzimləmə yanaşmaları təklif etməkdir.

Tədqiqatın metodoloji bazasını müqayisəli hüquq metodu, normativ-hüquqi sənədlərin sistemli analizi və kontent-analiz təşkil edir. Nəticə olaraq, həm milli, həm də beynəlxalq hüquqi mexanizmlərin uyğunluğu və tətbiq imkanları dəyərləndirilmiş, risklərin hüquqi təsnifatı aparılmış və institusional boşluqlar müəyyən edilmişdir.

THE PROTECTION OF MINORS' RIGHTS IN THE DIGITAL ENVIRONMENT: NORMATIVE-LEGAL AND INTERNATIONAL APPROACHES

SAHIL GASIMOV

docent, PhD in Law, Associate Professor at the Department of Law, Faculty of Economics and Law, National Aviation Academy of Azerbaijan

RASHAD SHARIFOV

PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of Law, Faculty of Economics and Law, National Aviation Academy of Azerbaijan

SUMMARY

In the modern era, the rapid development of digital technologies and the widespread use of the internet have led to the formation of an information society. However, this process has also created new legal and social challenges, particularly in terms of protecting the rights and interests of minors. While the digital environment functions as a platform for children to acquire knowledge and socialize, it simultaneously exposes them to psychological, social, and legal risks. In this context, the harmonization of national regulatory frameworks with international legal standards and the development of child-centered digital policies have become imperative.

The aim of this research is to conduct a comprehensive scientific analysis of the normative-legal mechanisms aimed at protecting children's rights in the digital environment and to propose improved regulatory approaches to enhance the effectiveness of legal policy in this field.

The methodological basis of the study includes the comparative legal method, systematic analysis of normative-legal documents, and content analysis. As a result, both the compatibility and applicability of national and international legal mechanisms have been evaluated, the legal classification of risks has been conducted, and institutional gaps have been identified.

DİJİTAL ORTAMDA KÜÇÜKLERİN HAKLARININ KORUNMASI: MEVZUAT VE ULUSLARARASI YAKLAŞIMLAR

SAHİL KASİMOV

*Hukuk Doktoru, Azərbaycan Milli Havacılık Akademisi, Ekonomi
ve Hukuk Fakültesi, Hukuk Bölümü Doçenti*

RAŞAD ŞERİFOV

*Hukuk Doktoru, Azərbaycan Milli Havacılık Akademisi, Ekonomi
ve Hukuk Fakültesi, Hukuk Bölümü Kıdemli Öğretim Üyesi*

ÖZET

Modern çağda, dijital teknolojilerin hızla gelişmesi ve internetin yaygınlaşması, bilgi toplumunun oluşumuna yol açmıştır. Ancak bu süreç, özellikle küçüklerin hak ve çıkarlarının korunması açısından yeni hukuki ve sosyal zorluklar da yaratmıştır. Dijital ortam, çocukların bilgi edinmeleri ve sosyalleşmeleri için bir platform işlevi görürken, aynı zamanda onları psikolojik, sosyal ve hukuki risklere maruz bırakmaktadır. Bu bağlamda, ulusal düzenleyici çerçevelerin uluslararası hukuk standartlarıyla uyumlu hale getirilmesi ve çocuk merkezli dijital politikaların geliştirilmesi zorunlu hale gelmiştir.

Bu araştırmanın amacı, dijital ortamda çocuk haklarını korumayı amaçlayan normatif-yasal mekanizmaların kapsamlı bir bilimsel analizini yapmak ve bu alandaki hukuk politikasının etkinliğini artırmak için iyileştirilmiş düzenleyici yaklaşımlar önermektir.

Çalışmanın metodolojik temeli, karşılaştırmalı hukuk yöntemi, normatif-yasal belgelerin sistematik analizi ve içerik analizini içermektedir. Sonuç olarak, ulusal ve uluslararası yasal mekanizmaların hem uyumluluğu hem de uygulanabilirliği değerlendirilmiş, risklerin yasal sınıflandırması yapılmış ve kurumsal boşluklar tespit edilmiştir.

ЗАЩИТА ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПОДХОДЫ

ШАРИФОВ РАШАД

*доктор философии в области права, старший преподаватель кафедры
«Право» факультета «Экономика и право» Азербайджанской
Национальной Авиационной Академии*

ГАСЫМОВ САХИЛ

*доктор философии в области права, доцент, доцент кафедры «Право»
факультета «Экономика и право» Азербайджанской Национальной
Авиационной Академии*

РЕЗЮМЕ

В современную эпоху стремительное развитие цифровых технологий и повсеместное использование интернета привели к формированию информационного общества. Однако этот процесс также создал новые правовые и социальные проблемы, особенно в сфере защиты прав и интересов несовершеннолетних. Цифровая среда, выступая в качестве платформы для получения знаний и социализации детей, одновременно подвергает их психологическим, социальным и правовым рискам. В связи с этим гармонизация национального нормативного регулирования с международными правовыми стандартами и разработка цифровой политики, ориентированной на ребенка, стали императивом.

Целью данного исследования является комплексный научный анализ нормативно-правовых механизмов, направленных на защиту прав детей в цифровой среде, и предложение усовершенствованных подходов к регулированию, способствующих повышению эффективности правовой политики в этой сфере.

Методологическую основу исследования составляют сравнительно-правовой метод, системный анализ нормативно-правовых документов и контент-анализ. В результате проведена оценка совместимости и применимости национальных и международных правовых механизмов, проведена правовая классификация рисков, выявлены институциональные пробелы.

Təqdim edən: R.Şərifov

Daxil olma tarixi: 21.08.2025

Təkrar işlənmə tarixi: göndərilməyib.

Çapa imzalanma tarixi: 15.09.2025